

szemle

A magabiztosság szomorúsága

TÓTH KRISZTINA: *VILÁGADAPTER*

(*Idő, idő, idő*) Évek óta izgatottan várom Tóth Krisztina újabb verseskönyvének megjelenését. A költő, úgy látszik, akarva-akaratlan mégiscsak tanít: ez a kötet, majd a PIM-beli könyvheti bemutató, vagyis a költészet kellett hozzá, hogy megtudjam, mit jelent ez a szó: világadapter. A cím ígérete szerint a költészet a *Világadapter*ben mint világ-adapter, a világot adaptáló, egyszersmind átalakító, áthasónító médium áll előttünk.

A *Világadapter* – elavultnak mondott kifejezésekkel élve (de van-e jobb?) – a *létösszegzés*, a *számvetés*, másfelől az *önidézés* kötete: utóbbi ezen a szinten nem volt jelen Tóth Krisztina költői munkásságában, bár nem minden előzmény nélkül való (lásd főképp a *Magas labdát*), noha egy olyan lírai életműről van szó, amelyet kezdetektől fogva az önreflexivitás magas foka jellemzett. Tóth Krisztina versei az új kötetben is a lírai szubjektum nagymértékű reflektáltságát mutatják. Az önidézés köteteként egyszersmind saját verseit, saját költői hagyományát „adaptálja világgá”: adaptálja újra, alakítja át egy több ponton módosult poétika jegyében, hasonítja új lírai közlendőjéhez.

Az új verseskönyvvvel viszonylag hosszú szünet után (a *Magas labdát* 2009-ben adta közre), egy új életszakaszában, s minden jel szerint egy új költői pályaszakaszában jelentkezik a szerző, ahogy arra a kötet cím ’átalakító’ jelentésvonatkozása is utal. Egy olyanban, amelyikben az önidézés gesztusa egyszerre természetes és merész. Természetes épp az imént mondottak miatt, mégis merész: Tóth Krisztina tudniillik nem egyszer ugyanazokat a költői gesztusokat, modalitásokat helyezi el több új versében is, amelyeket elvben már korábbi köteteiben, költői „korszakában” a kritikai konszenzus szerint „meghaladott”. És ez még akkor is figyelemre méltó, ha ezzel a konszenzusos kritikai tézissel a magam részéről nem tudok teljesen egyetérteni.

A *Háromnegyed*ben például a költő merészel énekelni Kosztolányi hangján, pedig ezen egyes kritikusai szerint „túllépett” a *Porhó* kötettel kezdődően. Megmeri kockáztatni a „retrót” a saját költői munkássága viszonylatában. S ezt meg is teheti, mert még az eddigieknél is nagyobb magabiztossággal kezeli immár saját költői hagyományát is. A kötet e kiemelkedő versében elegáns magabiztossággal idézi meg az *Esti Kornél énekét*, a *Hajnali részegséget*, a *Ha negyvenévest* – vagyis a *Számadás* Kosztolányiját. Mindegyiket meglehetősen szabadon, míg az utóbbinak szövegelőzménye az egyszer már teljes egészében és effektíve újraírt *Delta* a *Magas labdában* – jó példa ez az autotextuális eljárásra, saját verselőzményeinek újrateremtésére.

Tóth Krisztina a tőle megszokott színvonalon szerkeszt: koncentráltan, pontosan, a figyelem fegyelmével komponálja meg könyvét. Egy egyszerű tematikus leírással élve a kötetkompozíció a következőképpen épül fel: az első ciklus (*Futam-idő*) jellegzetes történetmesélő beszédével, mégis talán a legelvonatabb módon az idő kérdését, a második (*Turista*) térképzeteivel és emlékképeivel a szerelem-élményt, a harmadik (*Tanítvány*) hommage-verseivel a költészettörténeti hagyományhoz való viszonyt, a negyedik (*Hosszúalvó*) sajátos, atipikus requiem-darabjaival a gyász tapasztalatát tematizálja.

(*A koravén cigány*) A líratörténeti hagyomány újrachangolásával, újramondásával a költő már korábbi köteteiben is fölényesen, kivételes egyensúlyérzékkel bánt – számomra ez ennek a költői életműnek az egyik nagy ereje. A *Világadapter*ben pedig mindez még kiérleltebb formában történik meg. Bár furcsa módon ez legkevésbé éppen arra a ciklusra érvényes, a *Tanítvány*ra, amelyben a hagyomány-újraírás a legranzsparensabb módon formálódik meg, hiszen ez a kötet hommage-verseinek gyűjteménye. És egyben legironikusabb szövegegysége. Ez az a ciklus, amely a korábbiakban kidolgozott poétika folytatásaként az intertextualitás nyújtotta lehetőségeknek játékos-ironikus módozatait legerőteljesebben kiaknázza: az előzményekhez hasonlóan a megfelelő líratörténeti hagyományhoz való – egyre inkább távolságtartó és ironikus – kötődést mutatva föl. Míg a kötetegészben az elégikus hangnem és a rezignált attitűd dominál, a visszatérően felbukkanó, de az – alapvetően az hommage-ciklusban s kisebb részt az apa halála körül felépülő *Hosszúalvó*ban koncentrálódó – ironikus modalitás és játékos nyelvi megoldások nagymértékben oldják a Tóth Krisztina költői dikcióját mindenkor alapjaiban meghatározó komoly, elégikus hangot. Ami ezúttal is fontos egyensúlyteremtő tényező. Jó példa erre a Dante-parafrázis a *Tanítvány*-ciklusból. Az *Inferno letterario*, *avagy a költő Paul Virilio kíséretében alászáll* jól eltalált darab, épp a fentebb emlegetett szempontból: egyensúly (ön)ironia, nyelvi játék és „komolyan” vehető hagyományátértelmezés/átörökítés között. S a *Pokol*-újraírás másfelől ugyancsak rámutat arra, hogy a kor-szak/életszakasz kérdése központi témája az új kötetnek.

A *Világadapter*ben azonban a súlypontok valamelyest átrendeződnek, egy újfajta dinamika látszik kirajzolódni, amennyiben – kötetsszervező modalitásként – az alaphang egyöntetűbben rezignált-elégikus, míg a játékos-ironikus beszédminőség leginkább egy ciklusban, a *Tanítvány*ban összpontosul. Mármost a tradícióhoz való kötődés az új kötetben még távolságtartóbb és még ironikusabb, mint a korábbiakban. S ezzel szorosan összefügg, hogy a *távolság* maga is kulcsszóvá válik a *Világadapter*t megérteni próbáló olvasó számára. A versbeszélő – hol játékosan rezignált, hol (ön)ironikus, hol elégikusan fájdalmas – távolsága mindattól, ami van, ami volt és ami nincs. Emberektől és tárgyaktól, házaktól és városoktól, gyerektől és szülőtől, megszerzettől és elveszítettől, találkozásoktól és hiányoktól, beteljesedésektől és csalódásoktól, élőtől és holtaktól – valahogy így követi az olvasó tekintete a lírai beszélő szemlélődő tekintetét, számadó seregszemléljét. „Már csak a / zápor szeretnék lenni. / Az a zápor, abban a régi pillanatban, / ahogy a betonra ér és színesen / visszafröccsen.” (*Zápor*)

Többé-kevésbé új minősége a *Világadaptemek* a groteszk: Tóth Krisztina számos versben, főképp a *Tanítvány*-ciklusban lecsapja a „magas labdát”, amelyet

sokszor épp az elégikus, ontologizáló versbeszéd közepette feldobott. Ez a „leütéses” poétika ugyanakkor, mint tudjuk, kockázatos, s ha a versek nagy részében ezt a csapdát el is kerüli a kötet, van néhány túl erősre sikeredett lecsapás is, mint például a *Futamidő* című darab. Persze már a *Magas labda* (a kötet cím e szempontból beteljesítette önmagát) is tele volt efféle „kötéltáncos” megoldásokkal: ott is sokat kockáztatott a költő, és jó arányérzővel oldotta fel a kockázatot – alkalmassint ettől, a *Világadapter* megelőző kötettől datálható ez az új tónus. Jó példa erre a kritikai recepció által sokat hivatkozott *Futrinka utca* (lásd a *Cica- / mica*, illetve *Böbe / baba!* kínrímpárt!), mely kétszeres újraírás, egyszerre inter- és autotextuális szöveg: a József Attila *Születésnapomra* és Tóth Krisztina *Porhó* című szövegei tekinthetők előzménynek, az eredeti gazdag kortárs utóéletéről nem is beszélve.

A leütéses poétika középponti ciklusa, a harmadik a többihez mérten talán kevésbé fajsúlyos. De lehet, hogy csak kevésbé szép. Itt nem akar szép verset írni a költő. És ezt látványosan demonstrálja is. A *koravén cigány* vagy a *Bánk magában* alkalmasint nem olyan jelentős versek, mint az első, a második vagy az utolsó ciklus darabjai, amelyekben minden bizonnyal számos, a költői életmű kiemelkedően jelentős darabját olvashatjuk. Ám nem kevésbé jellegzetesek. A *Tanítvány*-ciklus – finnyásabban így is mondhatnánk – esztétikai potenciáljánál fogva nem éri el a kötet többi részét, illetve egészét. Az itt egybegyűjtött közéleti költemények, illetve hommage-versek (köztük egy „ellen-hommage” Kálnokyhoz) többségükben alkalmi művek. Csak éppen azt nem szabad nem észrevennünk, hogy nagyon is tudatos poétikai és emberi döntés áll kötetben közlésük mögött. Emberi igénynek, már-már erkölcsi parancsnak látszik engedelmeskedni e közéleti versek, e „borúdalok” kötetben történő szerepeltetése, melyek alulretorizáltságukban, alulstilizáltságukban erősen emlékeztetnek Parti Nagy rokon szövegeire: versben megszólaltatni a mai magyar valóságot, megszólalni a mai magyar valóságról. Ezzel pedig a *Világadapter* a kortárs magyar költészetnek az utóbbi évtizedben egyre markánsabb, egyre megkerülhetetlenebb vonulatához csatlakozik – nevezzük most ezt az egyszerűség kedvéért nagyon sematikusán – közéleti költészetnek. Ehhez a leginkább Kemény István nevezetes verseivel induló új lírai megszólalásmóddhoz teszi hozzá a maga szavát Tóth Krisztina.

Fontos új minőség ebben a kötetben, s megint csak elsődlegesen az hommage-ciklusban, az indulat, a harag, mely több helyütt elemi erővel tör elő, szemben a korábbi kötetekkel, amelyekben a versbeszéd indulati faktoraival inkább csak az elfojtások, a haraglefedések gesztusainak formájában találkozhattunk. Tóth Krisztina költői beszédét és habitusát eddig a mélyen kavargó, de nagy önfegyelemmel uralt indulatok, a fel-felszökő, ám végül elfojtott érzelmi kitörések jellemezték. Ez most a *Tanítvány*-ciklusban alapjaiban változik meg: e versekben – s néhány párdarabjukban, mint például az „ellen-szerelmes vers”-ben, a *Turistában* – új regiszterként jut szóhoz a vulkánként kitörő szenvedélyes indulat, az elemi erővel kirobbanó harag szólama. Szándékosan zabolátlan lírai beszéd ez, egy új beszédforma térnyerése.

„Végig én legyek ő. / Legyen a vers nyitott szem, / vízzel telt tüdő.” (*Lék*) Az önidézés-önértelmezés mintázatai felé tereli az olvasó figyelmét maga a kötet cím is. Amint fény derült a világadapter szó jelentésére, feltűnik, hogy ebben a techni-

kai kifejezésben (Tóth Krisztina egy ideje szereti a technikai civilizáció szókinszét működtetni verseiben) ugyancsak ott rejlik e költészet egyik megalkotó metaforája: a *fonál*-metaforika. Itt ugyan nem a szó szerinti, parafrázáló-imitáló önidézés gesztusáról van szó, hanem e líra egyik központi alakzatának továbbviteléről, újbóli középpontba helyezéséről. Értelemszerűen másképp „felrakva”, más értelemkonstrukciókba ágyazva, új poétikai tereket teremtve. „A világ közben áramlik észrevétlen / át a testen, bármikor zárlatot, / túlfeszültséget keltve, nem beszélve / ingadozásról, hevülésről / [...] bármikor konvertálni a világot, gépeit / ismeretlen szívek lüktetésére kötni, aztán / csomagolni, feltekerni a kábelt.” (*Világadapter*) A fonál trópusa a maga kidolgozottságában és komplexitásában magába sűríti e líra három nagy rendezőelvét: a versbeszélő dialógushelyzetét, a beszélgetés fonálát, a lírai én – majd mindig aposztrófikusan felépített – emlékező beszédhelyzetét, valamint a lírai szubjektumnak az időkérdéssel s annak különböző módozataival való szembesülését. Egyfajta kiélezett időtudat, az idő múlásának, pontosabban létünk időbe kötöttségének kérdése szinte állandó tárgya e lírában a költői reflexiónak. E vonatkozásban a *Világadapter* szerves folytatása a költői életmű előzményeinek.

A *Memóriakártya* a *Porhó* továbbírása, autotextusként szövegszerűen is felidézi a 2001-es gyűjteményes kötet címadó versét. Tóth Krisztinának van bátorsága „önidézni” a kortárs magyar lírában e nevezetessé vált szövegét. És merészsége igazolást nyer, mert az új verseskötet autotextualitása, autoreferencialitása pontos arányérzékkel eltalált. És nem is csak a *Memóriakártya*, de lényegében a *Világadapter* egésze is alapjaiban elégikus, sokszor *rezignált porhó-költészet*, csakhogy a porhó itt más vastagságban áll, más fedésben és kitakarásban mutatja meg a versbeszélőt, a verstestet.

(*Dal a titkos életről*) Ahogy a jellegzetes *fonál-poétika* sem egészen oly módon van jelen itt, mint a korábbi kötetekben; pontosan nyomon követhetők a finom, de határozott poétikai elmozdulások 2009 és 2016 között. Hiszen a *Világadapter*-ben épp a rejtett föld alatti áramlások, a fonál-vonal-párbeszéd megszakadásáról, a szó elakadásáról, a háló elszakadásáról van mindenekelőtt szó. Miközben az elakadás-elszakadás mellé markánsan oda van helyezve a múlt, a hagyomány, a személyes és a kollektív emlékezet hálózata. Csakhogy a lírai beszélő Persephonéként ezúttal mintha éppen arról beszélne, hogy már rég nem a fonál kigombolyítása, a csomó kibogozása a tét, hanem épp az elengedés, a biztonságos háló, a sűrű szöttek megtartó erejének hiánya, s e hiány rezignált elfogadása, elengedése, gyászja. Nem az élet sűrűjébe való belevezetés szorongása, hanem a kivonulás megkezdése. Erről szól finom érzékenységgel és megrendítően az *Idő, idő, idő* című darab. A kivonulás megkezdése a titok keresésének nem szűnő vágyával, vagy talán már a titok felgöngyölítésének vágyán túl, de mégis a titok leleplezésén innen? A korábbiakból ismerős labirintikus konstrukció itt is érvényes tehát, csak másképp: Persephoné úgy nem talál ki az idő labirintusából, ahogy – az életműben Leitmotívként visszatérő – álmodó lírai alany nem tud álmából felébredni. „Titkos életemet, hogy titkos legyen, mindig bezárom, / hajnalban ajtaján ököllel dörömböl az álmom.” (*Dal a titkos életről*)

Máshonnan közelítve: Tóth Krisztina versbeszéde – egy a korábbiaknál mélyebben szkeptikus léttapasztalat médiumaként – a *Világadapter*-ben többször túl-

lép az irónián, s olykor a szarkazmusig is elmegy, de a cinizmusig semmiképp. Ez mélyen idegen volna tőle. Mert alapjaiban empátikus, együttérző költői tekintet vezérli. E mindig is koraérett költészet most ebben az értelemben is akként mutatja magát: a *Világadapter* olvasható úgy is, mint egy ereje teljében lévő beszédalany – hol elégikusan, hol ironikusan – rezignált, távolságtartó búcsúkezdeménye a fiatal felnőttkortól (s a vele járó jövőképtől?), nem egyszer erőteljes ontológiai kétely jegyében: „Átérsz egy hídon, és odaát mindenki fiatalabb nálad: / a járóke-lők, a biciklisták, a fák, a szobrok. / Lehet, hogy ez az idő, csak eddig sose láttad. / Valahogy nem akadt ezen a környéken dolgod. / Visszafordulsz, de a hídon szé-dülni kezdesz. / Sima tükör helyett ez az örvénylő vízű kétely” (*Környék*) A versbeszélő az önnön életútjához, létéhez való rezignált viszonyulást a *magabiztosság szomorúságával* rögzíti. Miközben az új kötet verseinek egy másik rétegében is egy új szövegszötteles bontakozik ki a szemünk előtt: ez pedig az önidézésnek, önreferencialitásnak az a módja, mellyel újrászövi saját költői anyagát.

„Az élet nem jön rendbe, mert nem olyan, mint a csöpögő csap” (*Ház*). Felka-varó, megrázó, szomorú kötet a *Világadapter*. A melankóliát és az elégikus hang-vételt már megszokhattuk Tóth Krisztinától, de ez most valahogy kicsit más. Va-lami látszólag finoman, de sejtelveim szerint döntően elmozdult a korábbiakhoz képest, a fonál bizonyos értelemben elszakadt. Erről tudósít megrendítő módon a *Menyegző* című vers is: halálvers a születésről.

A *Turista*-ciklus szerelmes versei (*Csillag, Metró, Búvár, Rigó*) hozzák a szoká-sos minőséget: az új kötet is arról győz meg, hogy a kortárs magyar líra szerelmi költészetében jelentős helyet foglalnak el Tóth Krisztina művei a maguk végtelen közvetlenségében, személyességében és a bennük mégis ott rejtőző metafizikai horizontjukban, testpoétika és metafizika sajátosan rájuk jellemző szintézisében.

„Én akarok lenni a hosszú / vágás rajta” (*Heg*) A kötet aversei (különösen az alábbiak: *Dió, Fügefá, Sehol hamu, Hideg idő*) fontosak, súlypontiak, jelentő-sek. Alkalmasint vannak a kötetnek ennél nagyobb versei, mégis valami módon a kötet egészének irányadói, iránymutatói: nem csak a *Hosszúalvó* (milyen szép cím!) darabjai, de a *Világadapter* egésze lényegében requiem-szöveg. Requiem az apáért, de azon túl is. Requiem – miért/kiért is? Talán ezt bontja ki, ezt a kérdést viszi végig a kötet valamennyi verse, mintha erre az ívre épülne föl a kötetegész: a búcsú, a hiány, az elmúlás, az elmulasztás gesztusainak sorára, szólamvariációira. Miközben a könyv az elveszített apát a legkevésbé sem emeli piedesztálra, nem mitizálja, sőt. (Pedig mintha megidézné Esterházy *Harmonia caelestis*ének meg-sokszorozott apáit, amikor a *Hideg idő*ben ezt írja: „mennyi apám lett távozóban”.) Inkább a mindennapi banalitások, a kisszerűség közegébe helyezi, s ezzel a halál, a veszteség eseményét is. Miközben a versszövegek mégis elemelkednek: a vesz-teség az veszteség, a fájdalom az fájdalom, a gyász az gyász, nem kicsi vagy nagy – ezzel az evidenciával szembesítenek a *Hosszúalvó* versei.

Nem egy író/költő akkor vált íróvá/költővé, amikor árva lett: Proust, József Attila, Radnóti és mások. Tóth Krisztinánál nem erről van szó. Az árvaság valamifé-le egzisztenciális, már-már ontológiai méretű árvaság – talán ezzel a metaforával is le lehetne írni az új verseskötetet. Az árvaság átfogó, mindent átszövő léttapasztala-tával, ami túlmegy a biológiai árvaság élményén. Túlmegy, de persze nem füg-

getlen tőle. József Attila-i magány. Talán ez is adekvát kifejezője ennek a léttapasztalatnak. Ontológiai árvaság- és egzisztenciális magánytapasztalata a beérkezett, érett, elismert alkotónak. Ellentmondás? Aligha. Valami, amit a költészetből is jól ismerünk: a *Boldog, szomorú dal*ból, az *Ősz és tavasz között*ből, és még sorolhatnám, honnan. Világadapter, világhiány, világfájdalom, világárvaság – a József Attila-i lenyomat mögött/fölött/alatt persze ott rejlik az – e szempontból teljességgel József Attilából kinövő – újhordasok világhiány/világárvaság-lenyomata. A Nemes Nagy-líra nyoma, és itt most mintha a Pilinszkyé is – ez pedig új! A *Világadapter* határkő ebben a perspektívában is.

A korai Tóth Krisztina-költészetéről azt mondták, nyugatos (leginkább első nemzedékes), újhordas. Most egy olyan tendencia látható, amely az utóbbi köteteket egyre mélyebben rokonítja a József Attila-poétikával. Többek közt az imént említett szempontból is. És itt már jóval többről van szó, mint a *Porhától* kezdődően a korábbi kötetekben is meghatározó József Attila-hatásról, a különféle intertextusok sokaságáról, a parafrázisok és imitációk gazdag változatairól, melyekben a költő újraírja-újraértelmezi a József Attila-i hagyományt. Erről sokan, sok mindent írtak már. Én most egy mélyebb poétikai, szemléletbeli rokonságra gondolok: ezt látom az új kötet egyik fontos újdonságának. A fentieket kiegészítve – mondjuk így – az *ontologizáló* líra olyan válfajának látszik a *Világadapter*, mely mögött számomra a legmarkánsabb előzménynek a József Attila-költészet mutatkozik.

A *Hosszúalvó* a *Világadapter* záró verse egyben: ahogy az utóbbi verseskötényében is, a költő kötetzárlatként súlyos, metafizikai távlatú, ontologizáló hosszúverseit helyezi el súlypontként. A *Hosszúalvó* – a *Hangok folyója*, az *Esős nyár* párjaként –, ahogy a *Dal a titkos életről*, a *Háromnegyed*, az *Idő, idő, idő* vagy a *Csil-lag* – nagy valószínűséggel ott fog szerepelni Tóth Krisztina válogatott verseiben, vagy abban a képzeletbeli kötetben, amelybe az olvasó a költő legjelentősebb verseit helyezi. És azon is túl: a magyar líra nagy, emblematisztikus költeményeinek sorában: a *Hajnali részegségtől az Eszméleten át az Apokrifig* vagy a *Hogy elérjek a napsütötte sávig* címűig. Ezzel a súllyal, a *Hosszúalvó* súlyával a kezemben teszem le a *Világadaptert*. Nem könnyű szabadulni tőle. Hosszúalvásokkal sem... (*Magvető*)

SZÁVAI DOROTTYA

Ízek üvegharang alatt

MEZEI GÁBOR: *NATÚR ÖNTVÉNY*

A *natúr öntvény* túlnyomóan a fizikai érzékelés állapotait mozgósító írásokat tartalmaz. Matt és fényes felületeket váltogató, akváriumot idéző borítója zömmel nominális stílusú költészetet takar. Olyan ízeket, textúrákat, hőérzetet vagy illatokat sűrűn megidéző és azokat motívumhálóba rendező írásokat, amelyekben a színesztézia dominál. Az érzékek azonban jócskán megcsalnak ebben a lírai univerzumban. Rendszerint összekeverednek az érzékelés területei, vagy kicserélődnek az ellentétes érzetpólusok. A szemantikai bonyodalom, ahogyan a jelcsere végbe-